

ΕΥΕΡΓΕΣΙΑ ΚΑΙ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ (1837-1911)

Η ίδρυση του Πανεπιστημίου Αθηνών, του πρώτου ανώτατου εκπαιδευτικού ιδρύματος στον ευρύτερο χώρο της Βαλκανικής Χερσονήσου αλλά και της Ανατολικής Μεσογείου, με τα δύο διαδοχικά βασιλικά διατάγματα της 14ης Απριλίου και της 22ης Απριλίου του 1837¹, σηματοδότησε την συνέχιση ή ακριβέστερα την κορύφωση μίας μακράς διανοητικής διεργασίας, η οποία εδραζόταν στις αντίστοιχες κατακτήσεις της περιόδου του λεγόμενου Νεοελληνικού Διαφωτισμού².

Η σύσταση και πρώτη διάρθρωσή του σε τέσσερις Σχολές -Φιλοσοφική, Θεολογική, Νομική και Ιατρική³ - βάσει ενός προσωρινού κανονισμού, που τα δύο βασιλικά διατάγματα θεσμοθέτησαν και επικύρωσαν, φιλοδοξούσε, με την πάροδο του χρόνου, να μεταλαμπαδεύσει και να συστηματοποιήσει, για πρώτη φορά στο πλαίσιο του νεοπαγούς ελληνικού κράτους, το σύνολο των μέχρι τότε

* Αριστούχος Διδάκτορας της Νεότερης και Σύγχρονης Ελληνικής Ιστορίας στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών.

1. *ΦΕΚ του Βασιλείου της Ελλάδος*, αρ. 16, εν Αθήναις, 24 Απριλίου 1837, σσ. 63-69, όπου αναφέρεται χαρακτηριστικά: «Την 3(15) Μαΐον ε.έ ημέραν δευτέραν θέλει γίνει η πρώτη έναρξις του ελληνικού πανεπιστημίου ΟΘΩΝΟΣ.», βλ. επίσης και Κ.Θ. Δημαρά, *Εν Αθήναις τη 3 Μαΐον 1837*, Μελέτη Ιστορική και Φιλολογική, Σειρά Ιστορίας του Πανεπιστημίου -1, Πανεπιστήμιο Αθηνών, 1987, *Πανόραμα του Πανεπιστημίου Αθηνών. Δομή-Λειτουργία-Εκπαιδευτικό Έργο*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα, 2002 και Α.Κ. Σκαρπαλέζου, *Από την ιστορίαν του Πανεπιστημίου Αθηνών*, ιστορικά κείμενα και ιστορικά στοιχεία, Αθήνα, 1964.

2. Για μία συνολική ερμηνεία και αποτίμηση του πνευματικού αυτού φαινομένου, βλ. ενδεικτικά, Κ.Θ. Δημαρά, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, έκτη έκδοση, Νεοελληνικά Μελετήματα -2, Ερμής, Αθήνα, 1993 και Πασχάλη Μ. Κιτρομιλίδη, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, ΜΙΕΤ, Αθήνα, 1996.

3. Με πρώτους κοσμήτορες, αντίστοιχα, τους καθηγητές Νεόφυτο Βάμβα (Χίος 1770-Αθήνα 1855), Μισάηλ Αποστολίδη (Χανιά 1789-Αθήνα 1862), Γεώργιο Α. Ράλλη (Κωνσταντινούπολη 1805-Γκάσταϊν Αυστροουγγαρίας 1883) και Αναστάσιο Γεωργιάδη-Λευκία (Φιλιππούπολη 1773-Αθήνα 1853) και πρώτο πρύτανη (1837-1838), τον Κωνσταντίνο Δ. Σχινά (Φανάρι 1801-Βιέννη 1857).

επιστημονικών κατακτήσεων, με ευκρινή στόχο την διανοητική συμπόρευσή του ελληνικού λαού με την «πρωτογενή Δύση».

Το Πανεπιστήμιο στεγάστηκε αρχικά στην οικία του αρχιτέκτονα, πολεδόμου και κατοπινού δωρητή και κληροδότη του Ιδρύματος, Σταματίου Κλεάνθη (Βελβενδός 1802-Αθήνα 1862), που βρισκόταν στην βορειοανατολική πλευρά της Ακρόπολης. Στις 9 Ιουλίου 1839 τέθηκε ο θεμέλιος λίθος σε σχέδια του Δανού αρχιτέκτονα Χριστιανού Hansen. Στη συνέχεια, τον Νοέμβριο του 1841, ενώ συνεχίζονταν οι εργασίες στο χώρο των Προπυλαίων⁴, ξεκίνησαν τα μαθήματα στο κεντρικό κτήριο. Το 1846 χάρη σε γενναίες εισφορές των Ελλήνων του εξωτερικού και με τη βοήθεια, επίσης, κρατικής επιχορήγησης, άρχισαν οι εργασίες κατασκευής της οπίσθιας πτέρυγας και της αίθουσας τελετών, που ολοκληρώθηκαν το 1851. Θα χρειαζόνταν, ωστόσο δώδεκα ακόμη χρόνια για τη διακόσμηση-εξωτερική και εσωτερική- του Πανεπιστημίου, που πραγματοποιήθηκε με συνδρομές και πάλι Ελλήνων του εξωτερικού, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονταν και ο Στέργιος Μ. Δούμπας (Βλάστη 1794-Βιέννη 1870). Αυτός διέθεσε το απαιτούμενο ποσό για την τοιχογράφηση της εσωτερικής πρόσοψης των προπυλαίων το ακαδημαϊκό έτος 1863-1864 επί πρυτανείας Κωνσταντίνου Φρεαρίτη⁵.

Σημαντικός σταθμός στην ιστορική διαδρομή του ιδρύματος, υπήρξε το 1911, όταν οι τότε πρυτανικές αρχές, προκειμένου να εισπράξουν το κληροδότημα του Ιωάννη Δόμπολη (Αγία Πετρούπολη ή Νίζνα 1769-Αγία Πετρούπολη 1850)⁶, προχώρησαν στον χωρισμό του Ιδρύματος σε δύο Πανεπιστήμια με κοινή διεύθυνση και επωνυμία (*Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών*), αλλά διαφορετική νομική προσωπικότητα, με βάση τους νόμους «ΓΩΚΓ', *Περί Οργανισμού του Εθνικού Πανεπιστημίου*» και «ΓΩΚΕ', *Περί Οργανισμού του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου*». Στο μεν πρώτο εντάχθηκαν οι Θετικές

4. Ήδη από τις 26 Ιανουαρίου 1839 και με πρωτοβουλία του δεύτερου πρύτανη, Γεωργίου Α. Ράλλη, συγκροτήθηκε επιτροπή, αποτελούμενη από τους: Γεώργιο Κουντουριώτη, Ανδρέα Ζάιμη, Θεόδωρο Κολοκοτρώνη, Α. Brandis, Γεώργιο Α. Ράλλη, Θεόδωρο Ράλλη, Γεώργιο Γεννάδιο, Νέφυτο Βάμβα και Κωνσταντίνο Δ. Σχινά, για τη συλλογή συνδρομών «*προς ανέγερσιν Ελληνικού Πανεπιστημίου*»

5. Για περισσότερα στοιχεία, βλ. Ιωάννη Πανταζίδη, *Χρονικόν της πρώτης πεντηκοταετίας του Ελληνικού Πανεπιστημίου*, Αθήνησι, τυπογραφείον «Παλιγγενεσία» Ιω. Αγγελόπουλου, οδός Βορρά -14, 1889, σσ. 18-19 και Βασίλη Σφυρόερα, «Εκατόν πενήντα χρόνια του Πανεπιστημίου Αθηνών, βραχύ χρονικό» στο *Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, εκατόν πενήντα χρόνια, 1837-1987, Κατάλογος έκθεσης ενθυμημάτων*, Μουσείο Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα, 1987, σσ. 12-19.

6. Για τους όρους της διαθήκης του καταχόμενου από την Ήπειρο αυτού κληροδότη, βλ. Ανδρέα Αντωνόπουλου, Χαρίκλεια Μπαλή, *Ενεργέτες και Διορητές του Πανεπιστημίου Αθηνών, Α' 1837-1944*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα, 2003, σσ. 55-56.

Σχολές (Φυσικομαθηματική, Ιατρική και Οδοντιατρικόν Σχολείον), στο δε δεύτερο οι Θεωρητικές (Θεολογική, Νομική και Φιλοσοφική)⁷.

Η περίοδος που περιλαμβάνει τα δύο αυτά χρονικά ορόσημα (1837-1911), απετέλεσε, για το Πανεπιστήμιο Αθηνών, μία εποχή όχι μόνο γόνιμης επιστημονικής αναζήτησης και ευρύτερης προόδου, αλλά ταυτόχρονα, αναζήτησης προσανατολισμών, διεθνών επαφών, όσο και εμπλουτισμού, ειδικότερα, της περιουσίας του, χάρη στις γενναίες δωρεές, κληροδοσίες και χορηγίες πληθώρας πολιτών, Ελλήνων και αλλοδαπών, διάφορης κοινωνικής προέλευσης και οικονομικού επιπέδου.

Σύμφωνα, λοιπόν, με την τοποθέτηση του πρώτου κοσμήτορα της Νομικής Σχολής του Οθωνείου Πανεπιστημίου, Γεωργίου Α. Ράλλη, «Αι επιστημονικαί γνώσεις δεν θέλουν πλέον εΐσθαι ως τα χρυσά των θυγατέρων του Εσπέρου μήλα απόρσιτοι εις άλλους [...]. Η παιδεία παύει τονντεύθεν να ήναι φυτόν εξωτικών. Θέλει εΐσθαι εις την γην μας, την παλαιάν πατρίδαν της, θέλομεν την βλέπει αυξάνουσαν και ανδρουμένην ομού με τα τέκνα μας»⁸.

Από τα παραπάνω, προκύπτουν εύλογα τα ακόλουθα ερωτήματα: Γιατί η σύσταση του Οθωνείου, αρχικά, Πανεπιστημίου προκάλεσε μία τέτοια κίνηση, που βαθμιαία έλαβε πανευρωπαϊκές και όχι μόνο διαστάσεις; Ποια ήταν τα κίνητρα των δωρητών και ευεργετών του; ποια ήταν η κοινωνική και η εθνική σύνθεση των τελευταίων; Και πως αυτή θα μπορούσε να ερμηνευθεί; Μολονότι με τη δίτομη μελέτη, *Ευεργέτες και Δωρητές του Πανεπιστημίου Αθηνών, Α' 1837-1944*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα, 2003 και *Ευεργέτες και Δωρητές του Πανεπιστημίου Αθηνών, Β' 1945-1982*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα, 2007 (έρευνα-συγγραφή Ανδρέας Αντωνόπουλος και Χαρίκλεια Μπαλή), επιχειρήθηκε μία πλήρης καταγραφή του συνόλου των δωρητών, ευεργετών και κληροδοτών του Ιδρύματος, με βάση πρωτότυπο υλικό που βρίσκεται στο Ιστορικό Αρχείο του Πανεπιστημίου, στο παρόν άρθρο θα γίνει μία πρώτη απόπειρα σύνθεσης του υλικού αυτού στην κατεύθυνση της απάντησης των προαναφερόμενων ερωτημάτων.

7. Πλήρη στοιχεία για τις προβλέψεις των δύο νόμων, βλ. «Νόμο ΓΩΚΓ', Περί Οργανισμού του Εθνικού Πανεπιστημίου»-υπ.αρ. 3823, αριθ. 178 Εφημ. Κυβερνήσεως, τεύχος Α', 11/12 Ιουλίου 1911, σσ. 3-44 και «Νόμο ΓΩΚΕ', Περί Οργανισμού του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου»-υπ.αρ. 3825, αριθ. 183 Εφημ. Κυβέρ., τεύχος Α', 17/29 Ιουλίου 1911, σσ. 45-78. Τα δύο ιδρύματα επανανοποιήθηκαν με τον οργανισμό του 1932.

8. «Λογίδριον εκφωνηθέν εις την ημέραν της εγκαθιδρύσεως του πανεπιστημίου Όθωνος, υπό Κ. Γ. Ράλλη, εισαγγελέως των εν Αθήναις Εφετών και Σχολάρχου της Δικαστικής Σχολής», στο *Λόγοι Πρυτάνεων του Εθνικού Πανεπιστημίου, εκφωνηθέντες κατά την εορτήν της εγκαθιδρύσεως των αρχών αυτού, εν έτεσι 1837-1856* (sic), τόμος Α', σσ. 6-7.

Η Ιδεολογία της ευεργεσίας και το Πανεπιστήμιο Αθηνών

Η ανάκληση της παιδείας «εκ της σοφής Ευρώπης μεθ' απάντων, οis περιβλήθη εν τη ξενιτεία αυτής κοσμημάτων», η ανάδειξη των πνευματικών δυνάμεων του έθνους και η συμμετοχή του τελευταίου στο διεθνές επιστημονικό γίγνεσθαι που προσδιορίζονταν ως σκοποί του Πανεπιστημίου⁹ θα μπορούσαν να διευκολυνθούν με τη συστράτευση όλων όσων συμμερίζονταν κοινές πολιτιστικές αξίες και ιδεώδη, εκπορευόμενων, άλλωστε, από την ίδια αυτή περιοχή (ελλαδικός χώρος) που κατά την ιστορική της πορεία είχε αναδειχθεί σ' έναν από τους ουσιαδέστερους πυλώνες του νεότερου ευρωπαϊκού πολιτισμού.

Η επάνοδος του ελληνικού κόσμου στον χώρο της επιστημονικής συζήτησης αποτελούσε ένα στόχο με προφανείς επιστημονικές, κοινωνικές και ιδεολογικές προεκτάσεις για το νεοσύστατο ελληνικό κράτος. Η συμμετοχή στις επιστημονικές αναζητήσεις κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα (εποχή απόλυτης σχεδόν πίστης σε μία αναπόφευκτη, γραμμική επιστημονική πρόοδο), η μόρφωση και ανάδειξη επιστημόνων ήταν μία, υπαρκτικής σημασίας, επιδίωξη για ένα κράτος που επιθυμούσε να εκπροσωπήσει την μετάβαση του λαού του από τον «ασιατικό δεσποτισμό» στην προηγμένη και «πολιτισμένη» Ευρώπη, διεκδικώντας έτσι μία θέση στον κόσμο. Η προβολή, τέλος, της ανάδυσης ενός παλαιότερα επιφανούς, στο πεδίο των γραμμάτων, λαού δεν μπορούσε να βρει καλύτερη έκφραση παρά στη λειτουργία του Πανεπιστημίου του. Από πολλές απόψεις, η ίδρυση και η λειτουργία του αντικατόπτριζαν μία απόπειρα εκσυγχρονισμού, και ως τέτοια υποστηρίχθηκε ένθερμα και από τους συμβούλους του βασιλιά Όθωνα, όσο και από την πολιτική τάξη και τη νέα, μετά το 1864, δυναστεία. Στο έργο αυτό, ήρθαν αρωγοί πολυάριθμοι πολίτες. Η ενεργός οικονομική στήριξη που προσέφεραν, αποτέλεσε το δικό τους τρόπο συστράτευσης για την υλοποίηση των φιλόδοξων αυτών στόχων.

Αν για τον μητροπολιτικό ή ομογενειακό ελληνισμό το έργο της παντοειδούς ενίσχυσης του αρτισύστατου Ιδρύματος, επήλθε ως ένα αυτονόητο καθήκον στο πλαίσιο της προσπάθειας για την γενικότερη πνευματική πρόοδο του νεαρού Βασιλείου, η συμβολή των αλλοδαπών υπήρξε το αποτέλεσμα του ενθουσιασμού που είχε καταλάβει την συντριπτική πλειοψηφία της ευρωπαϊκής, κυρίως, κοινής γνώμης για την πολιτική ανάταση του ελληνικού έθνους, διάχυτου ήδη από τα χρόνια του Αγώνα της Ανεξαρτησίας με την ανάπτυξη μίας πρωτοφανούς σε

9. Εισαγωγή του Κωνσταντίνου Σβολόπουλου στο Ανδρέα Αντωνόπουλου, Χαρίκλεια Μπαλή (έρευνα-σύνταξη), *Ευεργέτες*, ό.π., Α', σ. 1.

έκταση, βάθος και διάρκεια φιλελληνικής κίνησης, σε συνδυασμό με την έξαρση του κλασικιστικού ιδεώδους¹⁰.

Αναλυτικότερα, από το έτος ίδρυσης του Πανεπιστημίου μέχρι και το 1911 έχουν καταγραφεί συνολικά διακόσιες τριάντα οκτώ δωρεές, ευεργεσίες και κληροδοσίες φυσικών προσώπων¹¹, που θα μπορούσαν να κατηγοριοποιηθούν με βάση τον τόπο καταγωγής, το επάγγελμα και το φύλο τους ως εξής :

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.

ΑΘΗΝΑ	03	1,2%
ΕΠΤΑΝΗΣΑ	07	2,9%
ΗΠΕΙΡΟΣ	44	18,4%
ΘΕΣΣΑΛΙΑ	11	4,6%
ΘΡΑΚΗ	09	3,7%
ΚΡΗΤΗ	03	1,2%
ΚΥΠΡΟΣ	01	0,4%
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ	13	5,4%
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	16	6,7%
ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ	10	4,2%
ΝΗΣΙΑ ΑΙΓΑΙΟΥ	35	14,7%
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	30	12,6%
ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	10	4,2%

10. Για δωρεές αλλοδαπών, βλ. Των ιδιών, ό.π., Α', σσ. 124-125, 155, 156, 159-160, 178 και Παράρτημα Α' - «Μικρότερες Δωρεές Φυσικών Προσώπων» (1837-1982). Β' Αλλοδαποί Δωρητές» καθώς και Παράρτημα Β'- «Δωρεές Νομικών Προσώπων» (1837-1982). Α) Πρεσβείες-Ιδρύματα-Οργανισμοί-Κοινότητες» στο Ανδρέα Αντωνόπουλου, Χαρίκλεια Μπαλή (έρευνα-σύνταξη), *Ευεργέτες και Δωρητές του Πανεπιστημίου Αθηνών, Β' 1945-1982*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα, 2007, σσ. 154-160, 174-178, 181-185 και 193-196.

11. Σ' αυτές δεν συμπεριλαμβάνονται οι μικρότερες, ο οποίες περιέχονται στα Παράρτηματα Α' και Γ' καθώς και όσες χρονολογούνται από το 1912 ως το 1944 στο Ανδρέα Αντωνόπουλου, Χαρίκλεια Μπαλή (έρευνα-σύνταξη), *Ευεργέτες*, ό.π., Α', σσ. 21-22, 24-25, 31-32, 35-37, 50-51, 52-53, 58-59, 61-63, 72, 75-77, 80, 83-85, 91-92, 94-95, 98-100, 108-109, 110-111, 118-119, 131-132, 139-141, 142-143, 144-145, 157-158, 160-162, 182-186, 191-192 και Β', σ. 137-178 και 199-231.

ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΑΡΙΑ	02	0,8 %
ΓΕΡΜΑΝΙΑ	04	1,6%
ΡΟΥΜΑΝΙΑ	01	0,4%
ΡΩΣΙΑ	02	0,8%
ΣΕΡΒΙΑ	01	0,4%
ΑΓΝΩΣΤΟΙ	36	15%

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.

ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ	17	7,1%
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΣ	13	5,4%
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ	14	5,8%
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΕΣ	120	50,4%
ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΙ ΥΠΑΛΛΗΛΟΙ	05	2,1%
ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΙ	03	1,2%
ΙΕΡΩΜΕΝΟΙ	02	0,8%
ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΕΣ	01	0,4%
ΟΙΚΟΚΥΡΕΣ	18	7,5%
ΝΑΥΤΙΚΟΙ	01	0,4%
ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ	05	2,1%
ΦΟΙΤΗΤΕΣ	01	0,4%
ΑΡΧΗΓΟΙ ΚΡΑΤΩΝ	06	2,5%

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.

ΑΝΔΡΕΣ	216	90,7%
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	22	9,2%

Από την παράθεση των παραπάνω πινάκων, αλλά και από την αιτιολογική βάση των δωρεών¹², θα ήταν δυνατόν να εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα τό-

12. Διαθήκαι και Δωρεαί υπέρ του Εθνικού Πανεπιστημίου, μετά διαφόρων σχετι-

σο σε σχέση με τη γεωγραφική κατανομή, τον επαγγελματικό χώρο, όσο και με το είδος ή τα κίνητρα, βάσει των οποίων οι τελευταίες απευθύνθηκαν στο Πανεπιστήμιο.

ΤΟΠΟΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ

Έτσι, λοιπόν, αν κανείς λάβει υπ' όψη το πρώτο κριτήριο, θα είναι σε θέση να διαπιστώσει την ευρεία συμμετοχή, στο φαινόμενο αυτό του ευεργετισμού, του συνόλου του κυρίως ελλαδικού χώρου (των εδαφών του ελεύθερου Βασιλείου συμπεριλαμβανομένων), όπου η Ήπειρος, τα νησιά του Αιγαίου και η Πελοπόννησος καταλαμβάνουν τις τρεις πρώτες θέσεις, για να ακολουθήσουν σε κάποια απόσταση η Μακεδονία, η Κωνσταντινούπολη, η Θεσσαλία, η Μικρά Ασία, η Στερεά Ελλάδα, η Θράκη, τα Επτάνησα, η Αθήνα, η Κρήτη και η Κύπρος.

Το γεγονός της σημαντικής συμμετοχής περιοχών που μετά την κατοχύρωση της ανεξαρτησίας του ελληνικού κράτους παρέμειναν εκτός της εθνικής επικράτειας, θα μπορούσε να αποδοθεί στο γεγονός πως η ύπαρξη, εφεξής, ενός σταθερού εθνικού κέντρου, δημιούργησε το κατάλληλο πλαίσιο αναφοράς, αλλά και διοχέτευσης του συσσωρευμένου πλούτου προς την κατεύθυνση της προαγωγής της παιδείας, της υγείας και της κοινωνικής πρόνοιας. Παράλληλα, η διαρκής και απτή παρουσία της έννοιας της πατρίδας, η αναγέννηση της οποίας υπήρξε ο διακαής πόθος όλων όσων κατάγονταν από τις προαναφερόμενες περιοχές, ενσάρκωνε, κατά κάποιο τρόπο, την πίστη για την γοργή αξιοποίηση των προϋποθέσεων που θα εξασφάλιζαν, με την πάροδο του χρόνου, την ενσωμάτωση των τελευταίων στον εθνικό κορμό, μετά από μία μακράιωνη κατάσταση ανελευθερίας¹³.

Από το ιδιότυπο αυτό «κάλεσμα», δεν έλειψε και ο ομογενειακός ελληνισμός και οι Ευρωπαίοι: Γερμανία, Ρωσία, Αυστροουγγαρία, Σερβία και Παραδουνάβιες Ηγεμονίες συμμετείχαν, σχεδόν εξ ίσου, στην προσφορά διαφόρων χρηματικών ποσών για υποτροφίες, διαγωνισμούς, βραβεία, ενίσχυση της οικοδόμησης του κεντρικού κτηρίου, συγγραμμάτων-βιβλίων, επιστημονικών εργασιών, φυ-

κών εγγράφων από της ιδρύσεως αυτού μέχρι τέλους του 1899, Α' τόμος, πρωτανεία Αλκ. Χ. Κρασά, εν Αθήναις, 1900, Β' τόμος (1899-1908), εν Αθήναις, 1908 και Συμπλήρωμα Α' και Β' τόμου Διαθηκών και Δωρεών (1909-1920), εν Αθήναις, 1920.

13. Για τους λόγους αυτούς και οι δωρεές ή τα κληροδοτήματά τους, δεν είχαν ως μοναδικό αποδέκτη το Πανεπιστήμιο, αλλά εκτάθηκαν σε όλους, σχεδόν, τους τομείς της δημόσιας ζωής. Ενδεικτικά βλ. Σπύρου Εργολάβου, *Ηπειρωτικά Κληροδοτήματα*, Ήπειρος, Ιωάννινα, 1998, Χρίστου Ζαφείρη, *Βαλκάνιος Πραματευτής. Οδοιπορία Μνήμης σε Ελληνικές Κοινότητες και Παροικίες*, Εξάντας, Αθήνα, 1998 και Παντελή Μ. Κοντογιάννη, *Εθνικοί Ευεργέτες*, Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, εν Αθήναις, 1908.

τολογικών ή ζωολογικών συλλογών, ακινήτων, οικοπέδων και εποπτικού ή άλλου υλικού διδασκαλίας.

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ

Ως προς το δεύτερο κριτήριο, πλειοψηφική είναι η παρουσία των επιχειρηματιών, εμπόρων κατά κύριο λόγο, που δραστηριοποιήθηκαν σε μεγάλα αστικά κέντρα του εξωτερικού (Τεργέστη, Λιβόρνο, Βουκουρέστι, Λονδίνο, Οδησός, Αγία Πετρούπολη, Μασσαλία, Κάιρο, Αλεξάνδρεια κ.α.), είτε ως ιδιοκτήτες, είτε ως ανώτερα διοικητικά στελέχη φημισμένων Εμπορικών Οίκων. Αντιπροσωπευτικά παραδείγματα αποτελούν οι αδελφοί Αργέντη: Αύγουστος Αργέντης (Χίος 1793-Μασσαλία 1881), Παντιάς Α. Αργέντης (Χίος 1799- ; 1873) και Αμβρόσιος Α. Αργέντης (Χίος 1804-Λονδίνο 1871), οι αδελφοί ή μέλη της οικογένειας Ράλλη: Παντιάς Στ. Ράλλης (Χίος 1791 ή 1793-Λονδίνο 1865), Αμβρόσιος Στ. Ράλλης (Σμύρνη 1798-Τεργέστη 1886), Δημήτριος Ράλλης, Ματθαίος Α. Ράλλης (Χίος ;-Σύρος 1847) και Ιάκωβος Δ. Ράλλης (Χίος ;-Μιλάνο 1874), αλλά και άλλοι, όπως οι: Θεόδωρος Π. Ροδοκανάκης (Χίος 1797-Οδησός 1882), Ιωάννης Δ. Κασσαβέτης (Ζαγορά 1777-Ερμούπολη 1867), Ιωάννης Α. Κουμανούδης (Αδριανούπολη 1812-Βελιγράδι 1866), Παναγιώτης Τ. Τριανταφυλλίδης (Βυτίνα 1810-Βουκουρέστι 1863) και Ιωάννης Γ. Βουτσινάς (Οδησός 1834-; 1902), για να περιοριστούμε σε ορισμένα ενδεικτικά παραδείγματα.

Διακεκριμένα μέλη, οι περισσότεροι αν όχι όλοι, των κοινωνιών, όπου έδρευαν οι επιχειρήσεις τους, συνεισέφεραν στην-με ταχείς ρυθμούς-επαύξηση της περιουσίας του Πανεπιστημίου Αθηνών μεγάλα χρηματικά ποσά, τόσο για την σύσταση διαγωνισμών ή ποιητικών βραβείων, όσο και για άλλους σκοπούς, τον ορισμό των οποίων, άφηγαν στην διακριτική ευχέρεια των εκάστοτε πρυτανικών αρχών (αγορά επιστημονικών οργάνων, συμμετοχή στην οικοδόμηση, τοιχογράφηση του ιστορικού κτηρίου του Ιδρύματος, στην ανέγερση Παραρτημάτων του κ.ά.).

Θα μπορούσαν να αναφερθούν πολλές περιπτώσεις, χαρακτηριστικές του σκεπτικού επί του οποίου βασίστηκαν τέτοιες δωρεές. Έτσι, ο Αμβρόσιος Στ. Ράλλης με επιστολή του, της 10ης/ 22 Αυγούστου 1850, γνωστοποιούσε στις τότε πανεπιστημιακές αρχές την σύσταση ετήσιου ποιητικού διαγωνίσματος («Ράλλειος διαγωνισμός»): «Επιθυμών (όπως ανέφερε) να ενισχύσω κατά το επ' εμοί τους πεπαιδευμένους του έθνους εις καλλιέργειαν της ηθικής και κομψής ποιήσεως»¹⁴. Ο Παναγιώτης Τ. Τριανταφυλλίδης, με την δεύτερη διαθήκη

14. Βιβλίον Διαθηκών και Δωρεών, ό.π., τόμος Α', σσ. 64-66 στο Ανδρέα Αντωνόπουλου, Χαρίκλειας Μπαλή (έρευνα-σύνταξη), *Ενεργέτες*, ό.π., Α', σ. 153.

του, της 7ης Μαΐου 1862, διέθεσε συνολικά εβδομήντα τέσσερις χιλιάδες αυστριακά φλωρία «υπέρ ιδρύσεως Καταστήματος τινός, διά παντός διατηρηθησόμενου, συντελούντος δε εις την πρόοδον και το μεγαλείον της πατρίδος»¹⁵.

Πράγματι, η προσδοκία για την πολυπόθητη επιστροφή «των Μουσών» στην αρχαία τους κοιτίδα και την εντατική εφεξής καλλιέργεια των γραμμάτων στον υψηλότερο δυνατό βαθμό, άρα και την προοδευτική ένταξη του νεαρού ελληνικού κράτους στην χορεία των ανεπτυγμένων χωρών της Δυτικής και Κεντρικής Ευρώπης, ήταν που διήγειρε την εκτεταμένη αυτή διάθεση προσφοράς, χωρίς βεβαίως να αποκλείονται, σε ορισμένες περιπτώσεις, και λόγοι απόκτησης υστεροφημίας.

Ανάλογες, η ανάπτυξη δηλαδή της παιδείας και η συνεισφορά στην πνευματική καλλιέργεια του έθνους, ήσαν και οι δεδηλωμένες προθέσεις και άλλων κατηγοριών πολιτών, όπως των πολιτικών, των διοικητικών υπαλλήλων, των ιερωμένων, των ναυτικών, των στρατιωτικών, των καλλιτεχνών, των φοιτητών και των οικοκυρών, με χαρακτηριστικές περιπτώσεις αυτές, του Σωτήριου Σωτηρόπουλου (Ναύπλιο 1831-Αθήνα 1898)¹⁶, του Αναστάσιου Μπεζαρμάνη ή Μπεζερμάνη (Φτέρη Φθιώτιδας ; -Πειραιάς 1876)¹⁷, του Γρηγόριου Αγαθοβουλίδη ή Αγαθόβουλου (Στράντζα Ανατολικής Θράκης 1816-Σμύρνη 1883)¹⁸, του Γεωργίου Ιωαννίδη (Σύμη ; -Σύμη 1879)¹⁹, του Κωνσταντίνου Γενοβέλη (Πρέβε-

15. Βιβλίων Διαθηκών και Δωρεών, ό.π., τόμος Α', σσ. 106-108 στο ό.π., σ. 181.

16. Ο επί σειρά ετών Υπουργός Οικονομικών σε κυβερνήσεις των Κωνσταντίνου Κανάρη, Μπενιζέλου Ρούφου και Αλέξανδρου Κουμουνδούρου και Πρωθυπουργός της χώρας (3/5/1893-30/10/1893) πολιτικός, κληροδότησε στο Πανεπιστήμιο-διαθήκη της 27ης Ιανουαρίου 1898, δημοσιευμένη στις 9 Μαΐου 1898 στην Αθήνα- το ποσό των έξι χιλιάδων δραχμών, από τους τόκους του οποίου, όρισε, να τελείται «από καιρού εις καιρόν» φιλολογικό διαγώνισμα. Βιβλίων Διαθηκών και Δωρεών, ό.π., τόμος Α', σσ. 371-372 στο ό.π., σ. 177.

17. Με την διαθήκη του, της 30ης Απριλίου 1876 που δημοσιεύτηκε στις 18 του επόμενου μήνα του ίδιου έτους, κληροδότησε στο Ίδρυμα το σύνολο σχεδόν της προσωπικής του περιουσίας, το ύψος της οποίας κυμαίνονταν στις είκοσι δύο με είκοσι τέσσερις χιλιάδες δραχμές, «ιδίτι επιθυμώ», όπως τόνιζε σ' αυτή, «να αυξηθούν οι πόροι του και να διαδοθή η Ελληνική γλώσσα και μεγαλυνθή το έθνος μου». Πρακτικά Συγκλήτου (1876-1878), σσ. 21-22 στο ό.π., σ. 122.

18. Με τη διαθήκη του, της 8ης Ιουλίου 1883, εγκατέστησε αρχικά κληρονόμο του συνόλου της κινητής και ακίνητης περιουσίας του τον Σύλλογο προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων στην Αθήνα. Στην περίπτωση, όμως, που αυτός έπαυε να υπάρχει, εγκαθιστούσε τελεσίδικα νέο κληρονόμο του το «Εθνικόν Πανεπιστήμιον», με την υποχρέωση να χρησιμοποιήσει τους τόκους της περιουσίας του για την ανέγερση και συντήρηση ελληνικού δημοτικού σχολείου, «κατά το νεώτερον σύστημα» στη γενέτειρά του. Βιβλίων Διαθηκών και Δωρεών ό.π., τόμος Α', σσ. 310-311 στο ό.π., σ. 21.

19. Με την μυστική και ιδιόχειρη διαθήκη του, της 12ης Ιουλίου 1879 που δημοσιεύτηκε στις 10 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους στη Ρόδο, μεταξύ άλλων, κληροδότησε στο Ίδρυ-

ζα 1809-; 1871)²⁰, του Θεόδωρου Βρυζάκη (Θήβα 1814-Μόναχο 1878)²¹, του Θεόδωρου Πετούση (Θήβα ; -Αθήνα 1907)²² και της Αικατερίνης Μαντζούνη (; - Αθήνα 1905)²³.

Περισσότερο προσδιορισμένες φαίνεται να ήσαν οι δωρεές των ιδίων των πανεπιστημιακών καθηγητών, των επιστημόνων και των εκπαιδευτικών, ο αριθμός των οποίων-δέκα επτά, δέκα τρεις και δέκα τέσσερις αντίστοιχα-παρουσιάζεται υψηλός, όπως απεικονίζεται στον Πίνακα 3²⁴. Αναλυτικότερα, οι δωρεές/κληροδοσίες της πλειοψηφίας των πρώτων, ορίστηκε να δοθούν με περισσότερο συγκεκριμένους στόχους. Πρώτον, για τον εμπλουτισμό των διαφόρων βιβλιοθηκών του Ιδρύματος: Ο καθηγητής της Θεολογικής Σχολής (1869-1894) και μετέπειτα πρύτανης (1893-1894), Παναγιώτης Παυλίδης (Κυπαρισσία 1837-Αθήνα 1894) με τη διαθήκη του, της 25ης Μαΐου 1892, κληροδότησε την βιβλιοθήκη του στο Πανεπιστήμιο²⁵. Το ίδιο έπραξε και ο ομόλογός του, της Νομικής (1880-1906), Νικόλαος Δημαράς (Ναύπλιο 1856-Αθήνα 1906), ο οποίος με την ιδιόχειρη διαθήκη του, της 1ης Μαρτίου 1906 που δημοσιεύτηκε στην Αθήνα στις 16 Αυγούστου του ίδιου έτους, κληροδότησε την ιδιαίτερα πλούσια σε

μα το ποσό των εκατό εικοσάφραγκων. *Βιβλίον Διαθηκών και Δωρεών*, ό.π., τόμος Α', σσ. 289-291 στο ό.π., σ. 73

20. Με έγγραφό του, του έτους 1858, δώρισε στο τότε Εθνικό Πανεπιστήμιο διακόσιους πήχεις οικοπέδου που βρισκόταν εντός της πόλης των Πατρών, το υπόλοιπο του οποίου είχε δωρίσει στο Ίδρυμα ο Ιωάννης Σούτσος, έξι χρόνια νωρίτερα, για «να μην ακρωτηριασθή το εν λόγω οικοπέδον και ελαττωθή η περιουσία του Εθνικού Πανεπιστημίου, ην άπαντα τα τέκνα της πατρίδος χρεωστούμεν ν' αυξήσωσιν». Τέλος, δώρισε στο Ίδρυμα και τα όπλα του, με τα οποία είχε πολεμήσει στην Επανάσταση του 1821. Πρακτικά Συγκλήτου (1851-1863), σ. 211 και (1870-1872), σσ. 158-159 στο ό.π., σ. 42.

21. Ο κορυφαίος αυτός ζωγράφος, της ρομαντικής σχολής, κληροδότησε στο Πανεπιστήμιο Αθηνών το σύνολο των έργων του, ανάμεσα στα οποία συγκαταλέγονται: «*Η κόρη των Αθηνών*», «*Η έξοδος του Μεσολογγίου*» και «*Η μετάληψη των Αγωνιστών του Μεσολογγίου από τον επίσκοπο Ιωσήφ*». Πρακτικά Συγκλήτου (1878-1880), σ. 56 στο ό.π., σ. 41.

22. Ο φοιτητής της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, με τη διαθήκη του, της 11^{ης} Μαΐου 1907, που δημοσιεύτηκε στις 15 του ίδιου μήνα στην Αθήνα, κληροδότησε στο Ίδρυμα το ποσό των είκοσι χιλιάδων δραχμών, από τους τόκους του οποίου θα θεσπιζόταν διαγωνισμός («*Πετούσεις*»), τελούμενος ανά τριετία πάνω σε θέματα Αστικού Δικαίου. *Βιβλίον Διαθηκών και Δωρεών* ό.π., τόμος Α', σσ. 34-35 στο ό.π., σ. 147.

23. «*Ζωηρώς προσέτι ενδιαφέρομαι υπέρ της ακολούθου κληροδοσίας. Θέλω δηλονότι όπως ο κληρονόμος μου, ήτοι το Εθνικόν Πανεπιστήμιον, διαθέτη τρεις χιλιάδας δραχμάς ετησίως προς εκπαιδεύειν δύο χρηστών νοσημόνων νέων εκ Γορτυνίας καταγομένων εν οιοδήποτε Ελληνικώ Γυμνασίω και κατόπιν εν τη Θεολογική Σχολή του Εθνικού Πανεπιστημίου*». *Βιβλίον Διαθηκών και Δωρεών* ό.π., τόμος Β', σσ. 25-29 στο ό.π., σ. 113.

24. Στην παρούσα κατηγορία εντάσσονται και οι: Johan-Rudolph Roth και Josephine Thiess (Γαλλία ; - Χαλκίδα 1901). *Βιβλίον Διαθηκών και Δωρεών* ό.π., τόμος Α', σ. 94 και Πρυτανικός Λόγος (1902-1903) στο ό.π., σσ. 156 και 178 αντίστοιχα.

25. Ό.π., τόμος Α', σσ. 363-364 στο ό.π., σ. 146.

νομικά συγγράμματα βιβλιοθήκη του στο Πανεπιστήμιο, υπό τον όρο η τελευταία να χρησιμεύσει για τη δημιουργία αυτοτελούς βιβλιοθήκης της Νομικής²⁶. Δεύτερον, για την επίτευξη συγκεκριμένων σκοπών, όπως η ανέγερση του κεντρικού κτηρίου του Ιδρύματος: Ο πρώτος καθηγητής Γενικής Ιστορίας και προσωρινά της Αρχαιολογίας στη Φιλοσοφική Σχολή, Θεόδωρος Μανούσης (Σιάτιστα 1795-Αθήνα 1858), διέθεσε το 1848 το ποσό των εκατόν πενήντα δραχμών υπέρ του παραπάνω σκοπού²⁷ και τρίτον, για την ίδρυση υποτροφιών: Ο πρώτος, επίσης, καθηγητής της Ανατομίας και της Φυσιολογίας της Ιατρικής Σχολής (1837-1839), Δημήτριος Αλ. Μαυροκορδάτος (Κωνσταντινούπολη 1811-Αθήνα 1839), κληροδότησε στο Πανεπιστήμιο την οικία του, από τα εισοδήματα που θα προέκυπταν από την πώληση της οποίας «να βοηθώνται δύο εκ των μαθητών της Ιατρικής Σχολής, τους οποίους θέλει εκλέγει πάντοτε αυτή η Ιατρική Σχολή»²⁸ και η σύζυγος του καθηγητή του Γαλλικού Αστικού Δικαίου στη Νομική Σχολή (1837-1858), Γεώργιου Μαυροκορδάτου (Κωνσταντινούπολη 1802-Αθήνα 1858), εκπληρώνοντας προφορική επιθυμία του, κατέθεσε «παρά τη Προυταρεία το ποσόν εξακισχιλίων καισαροβασιλικών φλωριών, ίνα εκ του προϊόντος αυτών συντηρείται εις υπότροφος εκ των ευφρεστέρων και χρεϊάν περιθάλφειωσ εχόντων φοιτητών της Θεολογικής Σχολής, διά διαγωνισμού παρά της Συγκλήτου εκλεγόμενος»²⁹.

Μεγάλη, όπως αναφέρθηκε ήδη, ομοιότητα σε σχέση με τους καθηγητές του Πανεπιστημίου, εμφανίζουν τόσο οι επιστήμονες, όσο και οι εκπαιδευτικοί. Έτσι, ο διαπρεπής ιατρός Πέτρος Αν. Κοσκοροζής (Ερμούπολη 1838-Αθήνα 1908) κληροδότησε στο Ίδρυμα πέντε μετοχές της Εθνικής Τράπεζας (περίπου είκοσι χιλιάδες δραχμές) υπό τον όρο της τέλεσης ανά πέντε έτη διαγωνίσματος με συγκεκριμένο ιστορικό περιεχόμενο³⁰, ενώ ο δάσκαλος και ποιητής Αντώνιος Ι. Αντωνιάδης (Πειραιάς 1836-Αθήνα 1905) αναγνωρίζοντας τον κορυφαίο εκπαιδευτικό ρόλο του Πανεπιστημίου, το κατέστησε, μεταξύ άλλων, κληρονόμο της περιουσίας του αφήνοντας σ' αυτό τις οικίες του που βρίσκονταν στην Αθήνα³¹.

26. Βιβλίον Διαθηκών και Δωρεών ό.π., τόμος Β', σσ. 31-32 στο ό.π., σ. 52.

27. ΦΕΚ, Παράρτημα τέλους του έτους 1848, σ. α' στο ό.π., σ. 113.

28. Διαθήκη της 1^{ης} Νοεμβρίου 1839. Βιβλίον Διαθηκών και Δωρεών ό.π., τόμος Α', σσ. 4-5 στο ό.π., σ. 116.

29. Βιβλίον Διαθηκών και Δωρεών ό.π., τόμος Α', σ. 390 στο ό.π., σ. 115.

30. Ο ίδιος, μάλιστα, έριζε και το θέμα της πρώτης πενταετίας ως εξής: «Οι ναυτικοί αγώνες και εν γένει αι θυσίαι κατά τον ιερόν αγώνα του 1821 της νήσου Ύδρας μετά συντόμουν ιστορίας από του σννοικισμού αυτής μέχρι της ώρας της συντάξεως της συγγραφής». Διαθήκη της 21^{ης} Μαρτίου 1901, δημοσιευμένη στις 24 Μαΐου 1908 στην Αθήνα. Βιβλίον Διαθηκών και Δωρεών ό.π., τόμος Β', σσ. 50-51 στο ό.π., σ. 94.

31. «Εις το Εθνικόν Πανεπιστήμιον, εις το οποίον οφείλω αίδιον ευγνωμοσύνην διότι

Σημαντική, εξ άλλου, υπήρξε και η συμβολή αλλοδαπών ηγεμόνων και αρχηγών κρατών, κυρίως της ευρωπαϊκής ηπείρου. Η ίδρυση του πρώτου και για ένα σχεδόν αιώνα μοναδικού ελληνικού «Πανδιδακτηρίου», κατά την έκφραση της εποχής, έτεινε, πλέον, να προσλάβει διεθνείς διαστάσεις. Η πολυποίκιλη ενίσχυσή του, επομένως, τόσο κατά τα πρώτα βήματά του, όσο και αργότερα, θεωρήθηκε, στο κλίμα της εποχής, ως μία μορφή αναγνώρισης/ανταπόδοσης της κεφαλαιώδους συνεισφοράς του ελλαδικού χώρου στην οικοδόμηση της σύγχρονης ευρωπαϊκής πολιτιστικής ταυτότητας³².

Εξέχοντα παραδείγματα, αλλά όχι τα μόνα, της κατηγορίας αυτής των δωρητών του Πανεπιστημίου Αθηνών, αποτελούν: ο Μίλος Οβρένοβιτς (1780-1860), ιδρυτής της ομώνυμης σερβικής δυναστείας, ο οποίος με γενναία χορηγία του-είκοσι πέντε χιλιάδες δραχμές-το 1842, συνέβαλε αποφασιστικά στην ανέγερση του κεντρικού κτηρίου του Ιδρύματος³³ και ο Γεώργιος-Δημήτριος Μπιμπέσκου (1804-1873), ηγεμόνας της Βλαχίας (1848-1856), που για την εκπλήρωση του ίδιου σκοπού, δώρισε το 1855 το ποσό των τριών χιλιάδων δραχμών³⁴.

ΦΤΛΟ

Η ευποιΐα και ειδικότερα η χορηγία για την προαγωγή της ανώτατης παιδείας στην ελεύθερη επικράτεια, δεν ήταν, όπως αποδεικνύεται και από τον Πίνακα 3, αποκλειστικά ανδρικό φαινόμενο. Στη σημαντική αυτή δράση, συμμετείχαν και γυναίκες, ο αριθμός των οποίων δεν είναι ευκαταφρόνητος, δεδομένων των κοινωνικών συνθηκών (αρχές τέταρτης δεκαετίας του 19ου αιώνα-αρχές δεύτερης του 20ου), όταν ακόμα το κίνημα για τη χειραφέτηση του γυναικείου φύλου βρισκόταν σε πολύ πρώιμο στάδιο³⁵.

Γόνοι, συνήθως, ευκατάστατων οικονομικά και καταξιωμένων κοινωνικά οικογενειών, κατηύθυναν τις δωρεές ή κληροδοσίες τους, στα ακόλουθα ιδρύματα. Πρώτον, προς τα πανεπιστημιακά, ιδίως, νοσοκομεία: Η Μαρία Κα-

με εξεπαίδευσεν, με εμόρφωσε και παντοιοτρόπως με συνέδραμε, αφήνω τας εν Αθήναις οικίας μου [...]/». Ιδιόχειρη διαθήκη της 2 Ιουνίου 1902, δημοσιευμένη στις 4 Μαρτίου 1905 στην Αθήνα. *Βιβλίον Διαθηκών και Δωρεών* ό.π., τόμος Β', σσ. 15-17 στο ό.π., σ. 26.

32. Και στην παρούσα περίπτωση, εντούτοις, δεν θα πρέπει να αγνοηθούν και λόγοι απόκτησης προβαδίσματος στο επίπεδο της πολιτικής επιρροής, από την πλευρά των Μεγάλων Δυνάμεων της Γηραιάς Ηπείρου, τουλάχιστον.

33. Πρακτικά Συγκλήτου (1842-1850), σ. 15 στο ό.π., σ. 129.

34. Πρυτανικός Λόγος (1854-1855), σ. 16 στο ό.π., σ. 125.

35. Για το θέμα αυτό, βλ. Ελένη Βαρίκα, *Η εξέγερση μιάς φεμινιστικής συνείδησης στην Ελλάδα 1833-1907*, Αθήνα, Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδας, 1987.

ραπάνου (Κωνσταντινούπολη 1847-Παρίσι 1901), για παράδειγμα, κόρη του τραπεζίτη και εθνικού ευεργέτη Χρηστάκη Ζωγράφου (Κεστοράτι Αργυροκάστρου 1820-Κωνσταντινούπολη 1896) και σύζυγος του αρχαιολόγου και πολιτικού Κωνσταντίνου Καραπάνου (Άρτα 1840-Αθήνα 1914), ονομαστή για τη φιλανθρωπία της, δώρισε στο Αρεταίειο Νοσοκομείο το ποσό των δέκα χιλιάδων δραχμών για μία κλίνη στην μνήμη της, υπό τον όρο να μνημονεύεται το όνομά της στην εκκλησία του Ιδρύματος³⁶. Στο Αρεταίειο, επίσης, νοσοκομείο, στο οποίο νοσηλευόταν, δώρισε το ποσό των δέκα χιλιάδων δραχμών και η Ευφροσύνη Κοτήρα (Διμήνη Κορινθίας ; -Αθήνα αρχές δεκαετίας 1910) «οικοκυρά άνευ ειδικού επαγγέλματος». Το παραπάνω ποσό, όρισε, να δοθεί μετά τον θάνατο της αδελφής της Θεανούς Γ. Λεοναρδοπούλου, προκειμένου να συντηρείται μία κλίνη για άπορους ασθενείς επί της οποίας να αναγράφονται τόσο το όνομα του συζύγου της, όσο και το δικό της³⁷. Δεύτερον, για την σύσταση επάθλων: Η σύζυγος του καθηγητή της Φυσικομαθηματικής Σχολής (1866-1906) και πρύτανη του Πανεπιστημίου (1897-1898) Αναστάσιου Χρηστομάνου (Βιέννη 1841-Αθήνα 1906) Αθηνά, διέθεσε το 1909 το ποσό των δύο χιλιάδων δραχμών από τους τόκους του οποίου, καθώς και από άλλες χίλιες δραχμές, προερχόμενες από τα περισσεύματα των κατά το 1906 διενεργηθέντων εράνων, με σκοπό να απονέμεται, ανά τριετία, έπαθλο-κατά την κρίση της ανωτέρω Σχολής-στην αρτιότερη εργασία πάνω σε θέμα της επιστήμης της χημείας, με την ευκαιρία του εορτασμού «της 40ετηρίδος του αιμνήστου καθηγητού και συζύγου της»³⁸ και τρίτον, για την επαύξηση της περιουσίας του Ιδρύματος: Η Μαρία Καλλισπέρη (Κόρινθος ; - Πειραιάς 1855) διέθεσε το 1855 στο Πανεπιστήμιο το περιβόλι της στη θέση «Κολοκυθού» Κορινθίας κάτω από ορισμένους όρους³⁹, ενώ και η Εσθήρ, χήρα Ιάκωβου Βοττάρου με δωρεά της, της 22 Νοεμβρίου 1902, δώρισε το σύνολο της περιουσίας της στον τότε Αρχιεπίσκοπο των Καθολικών στην Αθήνα Αντώνιο Δελένδα, με τη ρητή υποχρέωση να καταβάλει από αυτή το ποσό των πεντακοσίων δραχμών στο Ίδρυμα⁴⁰.

36. Διαθήκη της 23^{ης} Απριλίου 1901, δημοσιευμένη στις 3 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους στην Αθήνα. Βιβλίον Διαθηκών και Δωρεών ό.π., τόμος Β', σσ. 8-9 στο ό.π., σ. 86.

37. Συμπλήρωμα Α' και Β' τόμου, ό.π., σσ. 58-59 στο ό.π., σ. 95.

38. Πρυτανικός Λόγος (1909-1910), σ. 33 στο ό.π., σ. 196.

39. Διαθήκη της 26^{ης} Αυγούστου 1853, δημοσιευμένη στις 9 Απριλίου 1855 στην Αθήνα. Βιβλίον Διαθηκών και Δωρεών ό.π., τόμος Α', σσ. 70-71 στο ό.π., σ. 77.

40. Βιβλίον Διαθηκών και Δωρεών ό.π., τόμος Β', σ. 57 στο ό.π., σ. 38.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συνεχίζοντας, άτυπα, μία παράδοση, κυρίαρχη στη διαδρομή του Νέου Ελληνισμού, αλλά και φιλοδοξώντας, πολλοί από αυτούς, να μιμηθούν τις «λειτουργίες» της αρχαίας Αθήνας, όπως επέτασσε το κλίμα της εποχής, οι ευεργέτες του Πανεπιστημίου Αθηνών εξέφρασαν μία βαθύτερη κοινωνική τάση, της αναζήτησης δηλαδή τρόπων πρακτικής συμβολής στο εκπαιδευτικό έργο του Ιδρύματος, ως φορέα και καταλύτη της προόδου του πρόσφατα αποκατασταθέντος έθνους.

Η προαγωγή της παιδείας στο ελεύθερο ελληνικό κράτος και η προσπάθεια για την συγκρότηση ενός ισχυρού πολιτιστικού υποβάθρου, για την ανάδειξη των στελεχών εκείνων, που με την πάροδο του χρόνου, θα επάνδρωναν αποτελεσματικά τον εθνικό οργανισμό, υπήρξε, ασφαλώς, η γενεσιουργός αιτία της «πλημμυρίδας» αυτής των ευεργεσιών, δωρεών ή και κληροδοσιών.

Η λειτουργία του Πανεπιστημίου, επιπρόσθετα, που βασίστηκε, εν πολλοίς, και στην αντίληψη της συνολικής ανόδου του πνευματικού επιπέδου του έθνους, και στην συνακόλουθη ενθάρρυνση της κοινωνικής κινητικότητας των μελών του, με προφανή στόχο την λυσιτελέστερη υπηρετήση της Μεγάλης Ιδέας⁴¹, άρα και ανάδειξης του νεαρού Βασιλείου σε μοναδική εστία καλλιέργειας και προαγωγής των δυτικών πολιτιστικών ιδεωδών, έγινε άμεσα κατανοητή-πέρα από τις όποιες επώνυμες περιπτώσεις- και από την μεγάλη πλειοψηφία των ευεργετών και δωρητών του Ιδρύματος, πλειοψηφία απαρτιζόμενη αποκλειστικά από ανώνυμους πολίτες.

Η πολυειδής συνεισφορά τους, στην κατεύθυνση της επιτέλεσης του παραπάνω σκοπού, αποκάλυπτε, εκτός όλων των άλλων, και την δημοκρατική φύση της σύστασης του ίδιου του Πανεπιστημίου, επιτρέποντας την συμμετοχή στην ευρύτερη αυτή διαδικασία αναμόρφωσης του κοινωνικού σώματος, σε ολοένα και περισσότερα μέλη του.

Ταυτόχρονα, η ίδια η έννοια του ευεργετισμού, κυρίαρχη στο νεοσύστατο κράτος, το οποίο αντιμετώπιζε διαρκείς δυσκολίες στο επίπεδο της οικονομίας, αντικατόπτριζε τον διακαή πόθο της συμμετοχής των Ελλήνων εντός ή και

41. Η πραγμάτωση της εθνικής ιδέας, διά της ενσωμάτωσης στο μητροπολιτικό κορμό γεωγραφικών διαμερισμάτων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με συμπαγείς ελληνικούς πληθυσμούς, καθοριζόταν, σύμφωνα με τις αντιλήψεις της εποχής, και από το αποφασιστικό πνευματικό προβάδισμα της ελληνικής κοινωνίας στην ολότητά της, αντίληψη που συγκεκριόταν, στο σημείο αυτό, με την εναλλακτική θεώρηση της Μεγάλης Ιδέας, όπως την βίωαν ένα μεγάλο κομμάτι του ελληνισμού της πρώτης, ιδιαίτερα στα αστικά κέντρα της Κωνσταντινούπολης και της Σμύρνης.

εκτός του εθνικού κέντρου στην αποκατάσταση της επιστημονικής ταυτότητας του έθνους. Η επακόλουθη, περαιτέρω, κινητοποίηση ευρύτερων ομάδων του ελληνισμού προς την κατεύθυνση αυτή, αντανακλούσε την διάθεση των τελευταίων για συνεχή πρόοδο (έννοιας, που κατά τον 19ο αιώνα συνεχόταν άμεσα με την επιστημονική ανάπτυξη). Η συστράτευση, επομένως, ενός τόσο μεγάλου αριθμού ευεργετών αποτελούσε μία ακόμη ένδειξη της θεμελιώδους δημοκρατικής λειτουργίας, την οποία εμφάνισε, ευθύς εξ αρχής, στη συνείδηση του ελληνικού λαού η σύσταση και λειτουργία του Πανεπιστημίου.

Διάφορες, τέλος, οι ευεργεσίες και δωρεές ως προς το ύψος, το μέγεθος ή το είδος, ανάλογα πάντα με την οικονομική επιφάνεια του καθ' ενός από τους υπερ-χιλίους ευεργέτες, ήταν, συνεπώς, προϊόν μοναδικής συνέγερσης και ζήλου υπέρ της πνευματικής αφύπνισης του μόλις απελευθερωμένου έθνους και κατ' επέκταση της πολιτιστικής και πολιτικής χειραφέτησής του.

